

УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕБУВАННЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ НА ТЕРИТОРІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ (1919 – 1921 РР.).

Попович Тетяна Миколаївна

здобувач кафедри Модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: tetyana.popowi4@ukr.net

У статті надається інформація про утворення чехословацьких військових формувань на території Підкарпатської Русі. На основі архівних матеріалів детально описується процес виникнення, уніфікації та пересування одиниць піхоти, артилерії, кавалерії, авіації, автомобільного війська. Подаються відомості про основні зміни, яких зазнали вказані формування за період 1919 – 1921 рр. Також вказується на труднощі, з якими зіткнулася армія. В основному це були проблеми з житлом та технічним забезпеченням, які найсильніше вдарили по авіації. Армія відіграла дуже важливу роль під час входження краю до складу Чехословацької республіки. Крім того, до 1923 року на Підкарпатській Русі існувала військова диктатура, тому важливо розкрити цей аспект історії нашого краю. Наведені дані доповнюють дослідження на політичну та соціальну тематику міжвоєнного періоду, які є добре висвітленими вітчизняними авторами. Надані матеріали дозволяють зрозуміти, як і коли чехословацькі військові одиниці прибули у карпаторуські землі, які вони мали основні завдання, де розміщувалися, а також – хто ними командував. Зазначається, що період 1919 – 1921 років був ключовим у процесі побудови військового апарату на території Підкарпатської Русі, адже саме за цей час проведено уніфікацію війська, розподілено функції та райони впливу кожної формації. Звичайно, що не всі військові частини, які сюди потрапили, залишилися на Підкарпатській Русі у мирний час, адже у цьому відпала потреба, тому деякі з них повернулися у чеські землі. Таким чином, до 1921 року структура чехословацької армії на Підкарпатській Русі була повністю вибудована. Почали діяти вищі і нижчі військові одиниці, госпіталь, склади та всі необхідні допоміжні установи.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, Земське військове командування, піхота, артилерія, кавалерія, авіація, чехословацький полк, чехословацький прапор.

Постановка проблеми. Перша світова війна залишила відкритими багато територіальних питань. На карті Європи з'явилися нові держави, які мали свої претензії. Тоді у велику геополітичну гру втрапила і маленька територія сучасного Закарпаття. У березні 1919 року чехословацька влада скористалася приводом приходу до влади комуністів в Угорщині і на Паризькій мирній конференції зажадала розширення площі підконтрольних земель. Це стосувалося словацьких територій та Підкарпатської Русі. Тож у ході оволодіння східнославацькими землями чехословацька армія окупувала і Підкарпатську Русь. Оскільки це була одна кампанія, то кордон між Словаччиною та Підкарпатською Руссю був досить умовний. Повідомлялося, що конкретні рішення щодо управління краєм не будуть прийматися до стабілізації ситуації та встановлення кордонів. Тож зрозуміло, що під питанням стояло і утворення окремого військового керівництва на Підкарпатській Русі. Спочатку планувалося, що командування буде діяти в Кошицях і до його району будуть зараховані одиниці з нашого краю, але постійні побоювання від зазіхань з боку Угорщини спонукали уповноважити Земське військове командування (далі ЗВК) в Ужгороді. Таке рішення було прийнято ще й з метою наведення порядку в краї після війни.

У вересні 1919 року Підкарпатська Русь офіційно входить до складу Чехословацької республіки, а також розпочинає свою роботу ЗВК Ужгород, що стало поштовхом для формування всього апарату

армійської структури в цілому. Розмежовуються сфери впливу та уповноваження військових формацій, які перебували в той час на Підкарпатській Русі. За короткий час деякі з них припинили своє існування, декотрі повернулися у чеські землі, а окремі трансформувалися в нові утворення, які продовжували виконувати службу в краї. Цим фактам передувало дуже динамічний період. Зайняття карпатських земель провело військо і звичайно, що це відбулося не в один момент. Це був час, який вимагав від командирів як військової сили, так і дипломатичних рішень. Яким же чином відбувалися згадані події? На це питання ми постараємося відповісти нижче.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідити належним чином цю тему дозволяють фонди чеського військового архіву в Празі (Vojenský ústřední archiv–Vojenský historický archiv), зокрема фонд «ЗВК Ужгород» (fond ZVV Užhorod), матеріали якого проливають світло на ранній період формування військової структури у краї Підкарпатська Русь. Також необхідні дані знаходяться в словацькому військовому архіві в Братиславі (Vojenský historický archív, Bratislava), котрі доповнюють відомості із зазначеного вище архіву у Празі.

Щодо історіографії, то на це питання є погляд у чеських істориків. Перш за все слід згадати ґрунтовну працю з військової історії Чехословаччини у трьох частинах, яка належить перу Карла Страки, а саме «Чехословацька армія у роки побудови та стабілізації: 1918 – 1932 рр.» ч. 2. [Straka, 2013]

Автор висвітлює історію формування військової структури Чехословацької республіки в цілому. Надаються відомості про командирів, вищі військові одиниці та пересування армійських частин після Першої світової війни.

Короткі, але дуже важливі відомості містить праця Філдера Їржі та Слуки Вацлава «Енциклопедія збройних сил Чехословаччини (1920 –1938)» [Fidler, 2006]. Це енциклопедичне видання охоплює великий об'єм матеріалу і надає інформацію про всі військові одиниці, зброю і технічне оснащення чехословацької армії за вказаний період.

Про особливості виникнення та озброєння артилерії можна дізнатися з монографії Їржі Яноушека «Чехословацька артилерія 1918 – 1939» [Janoušek, 2007]. Книга описує побудову артилерії в чехословацькій армії, яка взагалі почала своє формування тільки у 1918 році. Текст підкріплений ілюстративним матеріалом, який дуже добре візуалізує отриману інформацію.

Актуальність тематики полягає в тому, що публікація розкриває тонкощі побудови структури військових одиниць на Підкарпатській Русі в часи входження краю у склад Чехословацької республіки, дозволяє ширше поглянути на історію нашого краю після закінчення Першої світової війни.

Постановка мети і завдань. Авторка ставить за мету дослідити, яким чином чехословацька армія розбудувала свій апарат на території Підкарпатської Русі. Виходячи з цього, головним **завданням** є:

розкрити основні моменти виникнення та уніфікації чехословацької піхоти, кавалерії, артилерії,

авіації та автомобільного війська на Підкарпатській Русі.

Виклад основного матеріалу. Рубежем упорядкування й уніфікації в чехословацькій армії можна вважати кінець вересня 1919 року. Саме в цей час починається демобілізація та перехід війська на мирну службу. До вересня 1919 року територію Підкарпатської Русі зайняли формування східної групи чехословацької армії і в Ужгороді утворилось Земське військо командування (далі ЗВК) на Підкарпатській Русі, що одночасно стало командуванням 10-ої пішої дивізії. Земським військовим командиром призначено французького генерала Еннока (Hennoque). Логічно, що це заклало основу для побудови військового апарату на Підкарпатській Русі.

Після війни армія потребувала впорядкування, яке звичайно ж розпочалася з вищих військових одиниць. Зокрема, 10-та піша дивізія в Ужгороді перейменовувалась у 12-ту. Вона складалася з двох бригад – (19)23-ої та (20)24-ої [VUA-VNA, f. ZVVUžhorod, kart.7, č.j.2109]. Далі, опираючись на постанову Міністерства національної оборони №51.700/1919, розпочалося об'єднання закордонного і внутрішнього війська, яке фактично стартувало 1 січня 1920 року. Закордонні, піші, стрілецькі, мисливські та ін. полки отримували нові назви «чехословацький (піший, артилерійський) полк номер...». Найкраще всі нюанси та зміни можна відбити за допомогою таблиці [VUA-VNA, f. ZVVUžhorod. Kronika. kart.18, inv.č. 2767, s. 125–126].

№ полку	Утворився з				Район перебування 1918/19	Позначка на 1919 р.	Доповнені внутрішніми полками для боїв у Словаччині
	Лег.	Вн.	Мисл.	Угор.			
14	-	67	-	-	Прешов		2 прапори
16	-	-	-	16	Б. Бистриця		1 рота
19	-	65	-	-	Мукачево		2 роти для місцевої служби
20	-	-	-	11	Мукачево	Чс.стр.п.2	срт.п. Ідокинув один прапор і 3 прапори додав лег.п. 32
32	32	34	-	-	Кошице		
36	-	66	-	-	Ужгород		1 прапор
37	-	-	-	9	Кошице	Чс.стр.п.1	Докинуто з п.п. 34 один комбінований прапор
45	-	85	-	-	Хуст		Не був виставлений, оскільки його область зайнята аж у серпні 1919 р.
9	-	-	15	-	Левоча		1 прапор
10							Прапор Корнілова надав змішаний відділ піхоти в силі 1 роти і 1 ескадрону, які воювали у рамках Карпатської групи військ.

Із вище наведених даних випливає, що на території Підкарпатської Русі утворилися такі піхотні полки: 19-ий, 20-ий, 36-ий і 45-ий. Далі детальніше зупинимося на історії кожного з них.

Для розуміння номенклатури тактичних одиниць наведемо чехословацькі та відповідні їм українські еквіваленти, оскільки у тексті будемо користуватися оригінальними найменуваннями. Отож, розглянемо складові частини полку починаючи від найменшого з'єднання.

Дружество = відділення

Чета = взвод (чота)

Рота/батарея/ескадрон = рота/батарея/ескадрон

Прапор/хоругва = батальйон

Полк = полк [ДАЗО, ф. 192, оп. 1, од.зб. 52, арк.

13]

Піший полк 19 (п.п. 19). Виник досить пізно, оскільки землі його впливу були зайняті румунськими військами до липня 1919 року. Підконтрольні йому території простягалися від річки Тиси біля с. Вілок (2 км.) та проходили села Білки, Довге, Колочаву, Негровець і висоту 1742 м. (г. Попадя). П.п. 19 утворився наказом ЗВК Ужгород від 1 вересня 1920 року із п.п. 111, котрий складався з італійських легіонерів. Командування п.п. 19 вступило у свою чинність 15 вересня 1920 року, але п.п. 19 повністю завершив своє формування аж після приходу новобранців у вересні 1920 року, яких надійшло у кількості 783 чол. і ще 376 чол. в грудні того ж року. До того часу через нестачу солдат та офіцерів, п.п. 19 підпорядковувалися прапори чужих полків. Це були II-ий прапор 28-го пішого полку (далі II/28п.п.) у Воловці, III/30 п.п. у Сваляві та II/30п.п. в Ужгороді, які залишалися під командуванням п.п. 19 аж до того часу, поки він не зміг замінити їх власними силами на початку січня 1921 року. Починаючи з 4 січня 1921 року, «чужі» прапори почали повертатися у чеські землі, зокрема III/30 п.п. відійшов до Великого Мита, а 5 січня до Праги відбув II/28 п.п. Останнім Підкарпатську Русь покинув II/30 п.п., вирушивши 22 березня 1921 року до Великого Мита.

Взагалі така ситуація зумовлювалася тим, що до полку чекали на нових солдат та офіцерів не виснажених війною. Після того, коли ряди поповнювали новобранці, «старі» поверталися у рідні землі на відпочинок.

Отже, у 1921 році п.п.19 зазнавав внутрішніх та дислокаційних змін. 4 січня 1921 року III/19 п.п. замінив II/30 п.п. у Сваляві, зайнявши місто та прилеглі населені пункти, зокрема, 10-та рота 19 п.п. (далі 10/19 п.п.) розмістилася спочатку в Голубиному, а потім в Чинадієві. 12/19 п.п. перебувала у Сваляві до 1 грудня 1921 року, коли разом з технічною ротою перемістилися до Мукачева і розквартирувалися в Паланку (Мукачівський замок). Такою була ситуація на кінець 1921 року [VUA-VNA, f.ZVV Užhorod. Kronika. kart.18, s. 132–133].

Слід зазначити, що часті переміщення полкового складу були зумовлені простою відсутністю належних житлових умов. Розселення по будинках вносило розлад у дисципліні, мукачівські казарми

були в жахливому стані і, навіть там не вистачало для всіх місця, тож частину полку відселили до Паланку.

Піший полк 20. 1 лютого 1919 року утворюється запасний прапор стрілецького полку 2 (чс. стр. п. 2) в Ужгороді із колишнього гонведського полку 11. Командиром став майор Вацлав Трунечек, проте командувати було практично ніким. Солдати прибули сюди із Східної Словаччини у кількості 125 чол. і розмістилися в старих угорських казармах. Службу виконували у демаркаційній смузі. В той час на цьому відрізку було дуже жваво. Про це свідчить той факт, що до кінця квітня 1919 року сюди відправили 289 вояків для підсилення охорони. Зумовлено це було тим, що Ужгород залишався розділеним по річці Уж між угорськими та чеськими військами. Є свідчення про таку подію. До кінця березня 1919 року тут не відбувалося значних інцидентів, але під впливом зміни влади в Угорщині почастишали перестрілки та сутички. Особливо гостро постала проблема 12 квітня 1919 року. Приводом послужило те, що сержант, який служив у чехословацькій армії в Ужгороді, повертався після служби додому до родини, яка проживала на території Підкарпатської Русі, зайнятої угорськими формуваннями. Сторожові з ворожої армії спочатку утрудняли йому перехід додому та звинувачуючи у шпигунстві, а потім взагалі відмовилися пропускати. Ображений вояк повернувся до мосту, шукаючи чеську охорону. За ним пішли угорці і в результаті зав'язалася сутичка, в яку втрутилися частини п.п. 36, котрі прийшли замінити 31-ий легіонерський полк, що готувався до відходу. Угорці, зазнавши значних втрат, повернулися на свій бік. Чеська сторона не уникнула жертв: 7 мертвих і 14 поранених, з яких двоє офіцерів. Для уникнення подібних ситуацій було домовлено про розширення нейтральної зони в околицях Ужгорода. В результаті угорська армія відступила до Минаю і місто повністю перейшло під контроль чеської армії [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart.18, inv. č. 2767. s. 18].

В результаті такої розв'язки подій, 30 квітня 1919 року прийнято рішення повернути прапор до Моравії, але наступного дня це розпорядження відмінили і 7 червня п.п. 20 перемістився до Мукачева в старі угорські казарми. Також до Мукачева почали повертатися дезертири, які були інтерновані і розміщені у казармах колишнього п.п. 65. До кінця червня тут знаходилося 149 дезертирів.

У 1920-ому році п.п. 20 завершує формування своїх складових частин і покидає територію Підкарпатської Русі. Відбувалося це у наступному порядку: 28 лютого з Мукачева до Сваляви відправився II/20п.п., а звідти 12 грудня до Єлшави (місто у Словаччині Банськобистрицького краю). III/20п.п. з Мукачева переїхав до Берегова, а потім підпорядкувався п.п. 45. I/20 п.п. був самостійним утворенням до 6 лютого 1920 року. Тоді він перемістився до Штитніку (місто в Кошицькому краї, Словаччина) і підпорядкувався п.п. 6. Командування п.п. 20 з Мукачева переїхало до Левоча [VUA-VNA, f. ZVVUžhorod. Kronika. kart.18, s. 135–137.] Таким чином на початок 1920 року більша частина п.п.20

покидає Підкарпатську Русь. Це було зумовлено головним чином тим, що у ньому в районі ЗВК Ужгород не було потреби, адже в той час повністю сформувалися п.п. 19, п.п. 36 та п.п. 45, а також гострою була банальна житлова проблема.

Піший полк 36. Виник із колишнього п.п. 66 21 грудня 1919 року. Його прапори знаходилися на території УНР. Першим на Підкарпатську Русь повернувся III/36 п.п., а саме 1 січня 1920 року. Прапор одразу ж відправився на службу до Великого Березного для перешкодження контрабанді. В кінці січня 1920 року запасна рота III/36 п.п. заклала основу IV/36 п.п. I/36 п.п. на той час знаходився в Теплицях – Шанові, але згодом переправлений на Підкарпатську Русь і розміщений в Дравцях, Минаї та Горянах.

У кінці лютого 1920 року у п.п. 36 з'явилося нове завдання – служба на румунському кордоні, адже чехословацька армія готувалася зайняти і східні території Підкарпатської Русі. I/36 п.п. перемістився з Дравців до Іршави, а 5 березня сюди ж прибув III/36 п.п. з Великого Березного і дислокувався в Сільці – Заріччі, де виконував прикордонну службу аж до приходу полкового командування 10 березня. Обидва прапори підпорядковувались 23 бригаді (командир – французький полковник Пернот).

Станом на 18 березня 1920 року дислокація полку в районі Іршави виглядала так: командири перебували в Іршаві, штаб нараховував 6 офіцерів, 18 солдат, 18 коней і 4 вози. У складі I/36 п.п. було 14 офіцерів, 498 солдат, 40 коней, 13 возів, 4 тяжких і 2 легких кулемети. Розосереджувався прапор у такий спосіб: в Льниці – 1-ша рота, Білках – 2-га рота, Дубрівці – 3-тя рота, Іршаві – 1-ша кулеметна рота. Кількісний склад III/36 п.п.: 9 офіцерів, 566 солдат, 37 коней, 6 важких кулеметів, 16 возів. Розмістився так: Ком'яти – 7-ма рота, Заріччя – 8-ма і 3-тя кулеметна роти, Сільце – 9-та рота [VUA-VNA, f. ZVVUžhorod, kart.14, s. 3355]. Тобто цей полк патрулював демаркаційну смугу з румунами. Як бачимо з вище наведених даних, полк був добре укомплектований, але все-таки був відкликаний для перегрупування. 12 квітня командування полку разом з I, III/36 п.п. перемістилися з Іршави до Мукачева і поселилися в казармах. З одного боку це було хорошим рішенням, адже проживання в будинках, не сприяло дисциплінованості солдат. В Мукачеві полк залишився ненадовго, оскільки вже 16 квітня командування, технічна рота, I, III/36 п.п. поїхали до Чеських Будейовіц. Швидкий переїзд спонукали жакливі умови проживання. Зазначалося, що мукачівські казарми є в убогому стані: стіни не вибілені, а з даху тече, стріха розбита, зі стін відпадає штукатурка. Солдатам, які прибули не було де спати. Ночували по-четверо на двох койках, а деякі взагалі в коридорі [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, kart.7, č. 2108/1920].

Тож дислокація 36 полку на кінець квітня 1920 року була такою: командири полку, I/36 п.п., III/36 п.п. – Чеські Будейовіце, II/36 п.п. – Піски, IV/36 п.п. – Прахатіце, запасний прапор – Ужгород. 11 травня почалися внутрішні впорядкування в полку, зокрема нове найменування рот, які нумерувалися по-

порядку, при чому 4,8,12/36 п.п. і 16/36 п.п. були кулеметними. Полк поділявся на 4 прапори, загалом 12 піших і 4 кулеметні роти. 3 15 червня «оновлений» полк почав повертатися на Підкарпатську Русь. Першими прибули I/36 п.п. і II/36 п.п., I/36 п.п. вдома приєднався до п.п. 4, а згодом зайняв ужоцький відрізок (простір Великий Березний, Улич, Ставне, Малий Березний), але вже 27 грудня повернувся до Ужгорода. II/36 п.п. був зарахований до п.п. 28 і розміщений в просторі Градіште – Упор – Кожухов – Бранч. У кінці серпня II/36 п.п. повернувся на Підкарпатську Русь у Дравці, а звідти 11 жовтня спочатку до Ужгорода, потім до Чопа.

25 серпня 1920 року полкове командування, провіант, штабний відділ і технічна рота перебралися з Чеських Будейовіц на Підкарпатську Русь і розквартирувалися в Дравцях. 1 жовтня цього ж року в Ужгород приїхав II/36 п.п., який розмістили в ужгородських казармах. До полку було прийнято новачків: 807 чехів і 173 німців. Зарахування пройшло без інцидентів. 20 жовтня 1920 року III/36 п.п. і IV/36 п.п. об'єдналися в один, який 18 січня 1921 року з Чеських Будейовіц прибув до Ужгорода [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 137–146].

Піший полк 45 «Румунський». П.п. 45 і п.п. 19 були «близнюками», оскільки обидва виникли як запасні формування і материнським для них обох був п.п. 111. П.п. 19 у минулому – це п.п. 65, а п.п. 45 – п.п. 85. Сталим гарнізоном для п.п. 45 мало стати місто Хуст, але технічні причини це унеможливили, тож полк розмістився у Великому Севлюші (Виноградів). Першим командиром призначено підполковника К. Страніка.

Службу п.п. 45 розпочав 15 вересня 1920 року. Йому підпорядковувались прапори інших полків: II/42 п.п., II/21 п.п., III/20 п.п. (8 жовтня відправлений до п.п. 20 і обмінаний на II/22 п.п.). Згодом від Земського військового командування надійшов наказ про перегрупування полку: II/20 п.п. і II/42 п.п. – відходили, II/21 п.п. залишався у Великому Бичкові, II/22 п.п. в Хусті. У наказі зазначалося, що обов'язком вище вказаних прапорів є прикордонна служба.

16 грудня сформувався I/45 п.п., 7 січня 1921 року II/45 п.п. і III/45 п.п. Саме вони почали заміняти на постах прапори від «чужих» полків. 10 січня 1921 року з Хуста до Ясіня відбув II/22 п.п., а на його місце прийшов III/45 п.п., одночасно II/45 п.п. зайняв Великий Бичків, щоб перейняти службу від II/21 п.п., який у свою чергу перемістився до Дравців.

15 вересня 1921 року III/45 п.п. переїхав з Хуста до Модри Каменя, а на його місце прийшла I/45 п.п. У Великому Севлюші залишалися частини I/45 п.п., які за наказом ЗВК передислокувалися до Солотвина. Також 27 жовтня 1921 року до Хуста із Севлюша прибув запасний прапор п.п. 45.

На кінець 1921 року дислокація п.п. 45 виглядала так: командування полку, технічна рота, запасний прапор знаходилися в Хусті, I/45 п.п., 2/45 п.п. і 3/45 п.п. – в Солотвині, I/45 п.п. – в Буштині; 4/45 п.п. – в Севлюші; II/45 п.п. – в Ясіня; III/45 п.п. – в Модри Камень. За даними 31 грудня 1921 року, полк

нараховував: 66 офіцерів, 76 ротмістрів, 1696 солдат, 73 коні, 22 вози [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 152–153].

П.п. 45 приступив безпосередньо до мирної служби. Його обов'язків входило патрулювання кордону, а також слідкуванням за внутрішньою ситуацією в межах сучасних Хустського, Тячівського і Рахівського районів.

Артилерія у чехословацькій армії до 1919 року не існувало. Перша спроба її виникнення датується 16-им вересням 1919 року, коли майор французької місії Пауль Дірейсон перейняв командування 10-ою пішою дивізією. Артилерія на 1919 рік самостійних бригад не мала і цю проблему вирішили таким чином, що для кожної дивізії уповноважувався артилерійський реферат, а в Земському військовому командуванні – земський артилерійський інспектор. У червні 1920 року артилерія була розділена на польову, грубу, гірську, тяжку, а також уповноважувалися «командири артилерійських дивізій» [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, kart. 2, 1919, č.j.40.835/org].

До району ЗВК Ужгород зараховано артилерійський полк 112 (далі а.п. 112), який постав із колишніх грубих австро-угорських артилерійських полків 15 і 60. На початку війни з Угорщиною, артилерії не було, тому в Кошицях створено піший польовий прапор майора Плешніка і дві гірські батареї 15 і 60. У 1919 році в Моравії ці дві батареї об'єднано в одну артилерійську польову батарею 15, яка 18 червня 1919 року перейменувалась у гірську батарею а.п. 112. 4 вересня 1920 року вона розміщується в Ракошині та Мукачеві. Штаб знаходився у школі, солдати і коні розмістилися в приватних будинках.

15 жовтня 1920 року уповноважено командування А.п. 112. Першим командиром призначався майор Карл Дворачек. А.п.112 на кінець 1920 року нараховував 330 солдат і 50 коней. 11 січня 1921 року перемістився з Ракошина до Мукачева в так звані малі казарми [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 178].

17 грудня 1921 року скасовано назву «Командування артилерії 12 пішої дивізії» і затверджено нову – «Чехословацька польова артилерійська бригада 12». Командиром артилерії на Підкарпатській Русі призначено підполковника Отакара Коржнікова [VNA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk.9, s. 343].

Кавалерійський полк 10. Виникнув з колишнього драгунського полку 10. Для мирної служби відправився 6 квітня 1921 року в Берегово на Підкарпатську Русь. 29 квітня його оглянув генерал Паріс. 10-ий кавалерійський полк зараховано до району ЗВК Ужгород і до з'єднання 3-ої кавалерійської бригади в Братиславі [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, kart.7, s.j.53.000/org].

Організація **авіації** розпочалась у вересні 1920 року. В результаті утворились три авіаційні полки. В окрузі ЗВК Ужгород знаходилася 7-ма авіаційна рота (ескадрилья). Командував нею сотник Густав Студений. Рядовий склад і дехто з авіаційного персоналу були переведені з авіаційних польових

сотень 1 та 2. Наглядачами у 7-ої ескадрильї були: надпоручик (нпор.) Юлій Свобода, підпоручик (ппор.) Птак, а пізніше нпор. Сейдл і Новаковський. Пілоти: Гразділ, Янхуба, Горачек, Кубек, Ондік, Янда і Матушек. Ескадрилья мала спочатку два, а пізніше чотири літаки австро-угорського типу «Брандербург».

Ужгородська авіабаза на кінець 1919 початок 1920 року локалізувалася на вулиці Собранецькій, 11 і була у незадовільному стані. Для персоналу належних умов також не було передбачено, тож довелося поселитися над авіа базою та у літніх будиночках серед виноградників.

Через розмоклий аеродром та високий сніг польоти були рідкісним явищем. Наприклад, пілот Янхуба здійснив виліт 28 січня 1920 року, а наступний аж 25 лютого того ж року. Для того, щоб літак зміг startувати, залучили всю ескадрилью для чищення снігу. Це всі польоти за зиму 1919/1920.

У кінці лютого прийнято рішення перемістити 7-му ескадрилью з Ужгорода до Кошиць. Там, під командуванням сотника Елнера, її головними завданнями навесні і влітку 1920 року було фотографування визначеної місцевості і тренування у стрільбі з кулемету [VNA, Bratislava, fondZVV Košice, šk.9, ZVV Užhorod, s. 227–228].

Автомобільне військо. Створення автомобільного війська ускладнювалося відсутністю необхідних матеріалів та спеціалістів, а також казарм, гаражів, майстерень. Перша офіційна назва автомобільного війська – «Управління автомобільного корпусу Міністерства національної оборони». Його помістили в будівлі колишнього автосервісу (цивільна фірма) в Празі VII на Винарській вулиці. Солдати забезпечувалися школою на тій же вулиці, склади вміщені на вул. Інвалідів в Карліні. У лютому 1919 року автомобільний корпус перейменовано на «Управління чехословацькими автомобільними військами», який складався з 14 автоколон. У квітні-червні 1919 року авто відділи розподілено між арміями на західні і східні з'єднання. Одна колона (12-та) відправлена і на Підкарпатську Русь, а саме в Мукачево, якою командував надпоручик Ціглер. Автомайстерня займала будинок на вул. Шумній в Ужгороді. Управляв майстернею надпоручик-інженер Главачек, а потім сотник-інженер Ружічка. Посаду головнокомандувача авто групи займав сотник Реймонд, офіс якого був спочатку в Кошицях, а потім в Ужгороді.

1 березня 1921 року утворений «Чехословацький автомобільний прапор 3» в Братиславі у рамках автомобільного полку в Празі. До його складу увійшла і автомобільна рота №12 на Підкарпатській Русі [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 192–195].

Телеграфний зв'язок. Після впорядкування в чехословацькому телеграфному полку ліквідована польова телеграфна рота №12 ЗВК Ужгород. Офіцери і солдати перейшли до штабу 2-ої запасної роти п.п.36 і утворили телеграфну чету (взвод) №12, яка підпорядковувалася технічному шефу телеграфної служби ЗВК. Чета складалася з 1-го офіцера і 10-ох солдат. Від 1 листопада 1922 року

діяв склад №12 з телеграфними матеріалами [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s.177–178].

Поштовий зв'язок. На початку 1920 року поштові відділення функціонували при 19-ій бригаді в Мукачеві та 20-ій бригаді в Михайловцях. Обмін кореспонденцією з групами Гостаса здійснювався через 20-ту бригаду [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 176].

Гарнізонний госпіталь в Мукачеві почав функціонувати 10 травня 1919 року і отримав назву «Чехословацький резервний госпіталь в Мукачеві». Займав такі будови по вулиці Казармовій: колишній «Marodtnhaus» (будинок для хворих), «Honvédkorház», Varochův dům, а також муніципальну та приватну будівлі.

Першим керівником госпіталю був підполковник др. Алоїс Розсипал, після нього з 14 вересня 1919 року – др. Едуард Проуза. До госпіталю потрапляли не лише чеські вояки, а й українські, які воювали в Польщі та румунські, котрі допомагали чехам при захисті від угорців. Загалом на червень 1919 року надано допомогу 427-ом пораненим та виписано – 284 ос.

6 червня 1919 року павільйон Varochův dům став звільнений для командного шпиталю з Ужгорода, який приїхав зі своїм персоналом на чолі з командиром др. Йозефом Новаком і 195-ма пораненими. Хворих привезли частково потягом, частково підводами через Середне. Відбулося це внаслідок евакуації перед більшовиками. 13 червня персонал повернувся до Ужгорода.

21 вересня 1920 року запрацювала бактеріологічна лабораторія, спеціальним санітарним лікарем призначено майора др. Бедріша Мюллера [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, s. 190].

Висновки. Із входженням Підкарпатської Русі до складу Чехословацької республіки почалося формування адміністративного апарату. На перших порах головні позиції та важелі впливу мало якраз військо, оскільки до 1923 року у краї існувала військова диктатура, хоча фактично ЗВК зберігало великий вплив на суспільно-політичні процеси аж до 1925 року, тобто часу його скасування. Армія займалася укріпленням кордону, регулюванням

внутрішніх ситуацій, а також почала пристосовуватись до мирного життя. Розміщення та переформування війська на Підкарпатській Русі тривало майже три роки і було напряму пов'язане з подіями на політичній арені. Найпершими завданнями військових були саме укріплення та контроль кордонів, чим і займалися п.п. 19 та п.п. 36, оскільки була загроза інтервенції з боку Угорщини, а також східні землі Підкарпатської Русі залишалися зайнятими румунами аж до червня 1920 року. Саме п.п. 36 брав безпосередню участь у багатьох маневрах і відсилався то в район Ужгорода, то Іршави, оскільки був повністю укомплектованим і боєздатним.

П.п. 45 найпізніше приступив до своїх обов'язків. Це сталося вже після того, як румунські війська покинули Підкарпатську Русь. Сталим місцем розквартирування для нього стало місто Хуст і залишалося таким аж до 1939 року.

Потреба в деяких формуваннях відпала, що і зазначалося в статті. Коли світ перейшов на мирні рейки, такий невеликий край, як Підкарпатська Русь, потребував значно меншої кількості військових. Тож у результаті п.п. 20 перемістився до Словаччини. Але були формації, котрі вимушено покинули Підкарпатську Русь. Зокрема це стосується авіації, для якої зовсім не було передбачено належних умов. Наш край взагалі не був готовий прийняти ту кількість службовців і військових, які сюди прибули. З цього виплила найбільша проблема, з якою стикнулася чехословацька армія – відсутність житла та соціальних умов. Наявність саме цієї проблеми в майбутньому подарувала Ужгороду цілий урядовий квартал зі зразками архітектури модернізму.

Отже, за час 1919 – 1921 рр., було проведено уніфікацію війська, розподілено функції та райони виконання служби кожним формуванням. Сталим гарнізоном для п.п. 19 стало місто Мукачево, п.п. 36 – Ужгород, п.п. 45 – Хуст і к.п. 10 – Берегово. Таким чином, до 1921 року структура чехословацької армії на Підкарпатській Русі була повністю вибудована. Почали діяти вищі і нижчі військові одиниці, госпіталь, склади та всі необхідні допоміжні установи.

Список використаних джерел

- Fidler, Jiří, Sluka, Václav, 2006. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*, Praha: Libri, 768 s.
- Janoušek, Jiří, 2007. *Československé dělostřelectvo 1918 – 1939*, Praha: Corona, 194 s.
- Maskalik, Alex, 2012. *Elita armády: Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, Banská Bystrica, 1030 s.
- Straka, Karel, Kykal, Tomáš, 2013. *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918 – 1932*. Díl 2, Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 198 s.
- Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VUA-VHA), fond ZVV Užhorod, kart. 2, 1919, č.j.40.835/org.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, č.j. 2109.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, c.j. 53.000/org.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, č.j. 2108/1920, I str. Velitelství 23 p. Brigády. Zpravy v oblasti Mukačeva.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.14, c.j. 3355.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart. 18, inv. č. 2767. Poměry v Užhorodě. s.18.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart. 18, inv. č. 2767. Splynutí zahraničního a domácího vojska. s. 125-126.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart.18, inv. č. 2767. Pěší pluk 19. s. 132–133.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart.18, inv. č. 2767. Pěší pluk 20. s. 135–137.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, inv. č. 2767. Pěší pluk 36. s. 137–146.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, inv. č. 2767. Pěší pluk45. s. 152–153.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Poštovní spojení. s.176.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Polní telegrafní setnina. s. 177–178.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, inv. č. 2767. Automobilní vojsko. s. 178.

- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, inv. č. 2767. Posadková nemočnice v Mukačevě. s. 190.
VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart.18, inv. č. 2767. Dělostřelectvo. s. 192–195.
Vojenský historický archiv (VHA), Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, Dělostřelectvo. s. 343.
VHA, Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9. Letectví. s. 227–228.
Державний архів Закарпатської області, ф. 192, оп. 1, spr. 52, на 57 арк.

References

- Derzhavnyj arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State Archives of the Transcarpathian region], f. 192, op. 1, spr. 52, na 57 ark. (in Czech).
- Fidler, Jiří, Sluka, Václav, 2006. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*, Praha: Libri, 768 s. (in Czech).
- Janoušek, Jiří, 2007. *Československé dělostřelectvo 1918 – 1939*, Praha: Corona, 194 s. (in Czech).
- Maskalik, Alex, 2012. *Elita armády: Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, Banská Bystrica, 1030 s. (in Czech).
- Straka, Karel, Kyal, Tomáš, 2013. *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918 – 1932*. Díl 2, Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 198 s. (in Czech).
- Vojenský ústřední arhiv – Vojenský historický arhiv (VUA-VHA), fond ZVV Užhorod, kart. 2, 1919, č.j.40.835/org. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, č.j. 2109. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, c.j. 53.000/org. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.7, č.j. 2108/1920, I str. Velitelství 23 p. Brigády. Zpravy v oblasti Mukačeva. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.14, c.j. 3355. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.14, c.j. 3355. Poměry v Užhorodě. s. 18. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart.18, inv. č. 2767. Splynutí zahraničního a domácího vojska. s. 125–126. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart. 18, inv. č. 2767. Pěší pluk 19. s. 132–133. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika. kart. 18, inv. č. 2767. Pěší pluk 20. s. 135–137. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Pěší pluk 36. s. 137–146. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Pěší pluk 45. s. 152–153. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Poštovní spojení. s.176. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Polní telegrafní setnina. s.177–178. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Automobilní vojsko. s. 178. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Posadková nemočnice v Mukačevě. s. 190. (in Czech).
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod. Kronika, kart. 18, inv. č. 2767. Dělostřelectvo. s. 192–195. (in Czech).
- Vojenský historický archiv (VHA), Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, Dělostřelectvo. s. 343. (in Czech).
- VHA, Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9. Letectví. s. 227–228. (in Czech).

SUMMARY

FORMATION AND DISLOCATION OF CZECHOSLOVAKIAN ARMY UNITS ON THE TERRITORY OF SUBCARPATHIAN RUS (1919 – 1921)

Tetiana Popovych

Post-graduate student of the Department of Modern Ukrainian History and Foreign Countries,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

This article describes the information about the creation of Czechoslovakian army units on the territory of Subcarpathian Rus. The article explains the creation, unification, and dislocation of infantry, artillery, cavalry, aviation, and automobile units based on archival materials. Moreover, this research illustrates the principal changes and challenges that these units encountered during 1919 – 1921. These were problems with dwelling and technical providing, which influenced mostly aviation. The army played an essential role when the region became a part of the Czechoslovak Republic. Furthermore, martial law was provided in Subcarpathian Rus until 1925, so it is essential to determine this aspect of the region's history. This research expands on the interwar period's historiography of political and social topics, which is covered enough by the local researchers. This article allows an understanding of how and when Czechoslovakian military units arrived at the Subcarpathian Rus territories, their primary targets, their location, and whom they were commanded. The period of 1919 – 1921 was crucial in creating a military structure on the territory of Subcarpathian Rus. During this period, the army was unified, and functions and the fields of each unit's influence separated. Nevertheless, not all military units that had appeared here stayed in Subcarpathian Rus in peaceful times because there was no need for this, so some came back to Czech lands. Thus, the structure of the Czechoslovak army in Subcarpathian Rus was entirely built up until 1921. Moreover, higher and lower military units, hospitals, depots, and all necessary additional formations started functioning.

Keywords: Subcarpathian Rus, region's army command, infantry, artillery, cavalry, aviation, Czechoslovakian regiment, Czechoslovakian rapor.